Székely Iván

A GONOSZ ETŰD

Már nem emlékszem, ki nevezte először gonosz etűdnek: egy hallgató az órán, egy jegyzetelő diák, aki megosztotta a puskáját másokkal, vagy én magam – és ha én voltam, vajon a sajtóetika órán adtam a nevet, vagy netán kollégáimmal beszélgetve utólag? – a lényeg az, hogy a Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskolán, azaz a BKF-en folytatott óraadói tevékenységem éve alatt kialakult egy műfaj és egy pedagógiai módszer, amit a hallgatói generációk már ezen a néven ismertek meg. A némiképp sejtelmes cím tehát nem egy cselszövényes történetet takar, hanem egy sajátos műfajt és a mögöttes pedagógiai elképzelést, amely szokatlansága ellenére sikeresnek bizonyult, és nemcsak az említett kurzusok oktatásának vált bevett elemévé, hanem kínálja a lehetőséget arra, hogy más oktatási keretek között is kísérletezzünk vele.

Bevallom, eredetileg önző módon azt próbálgattam az évek során, hogy mivel tehetném élvezetesebbé a BKF megalakulása óta tartott Sajtóetika, majd Médiaetika kurzusaimat, nemcsak a hallgatók számára, hanem saját magam számára is. A frontális óratartás, a szakirodalom ismertetése, az elvont elvek felsorolása és számonkérése nyilván nem tartozik ebbe a kategóriába, és az így kapott ismeretek alkalmazhatósága is megkérdőjelezhető az oktatott területen.

Kézenfekvő, hogy a tanár ilyen esetben próbáljon élő példákat hozni, nemcsak szóban, hanem kivetítve, felolvasva, lejátszva; kézenfekvő, hogy próbálja interaktívvá tenni az órákat, vonja be az arra kapható hallgatókat a példák elemzésébe, hiszen bármiféle etikát, etikus újságírást könyvből vagy internetre feltöltött anyagokból elsajátítani bajosan lehet. Emellett kezdettől fogva kínáltam opcionális feladatokat, órai aktivitási lehetőséget az érdeklődőbb hallgatóknak, s ezek eleinte saját (azaz a hallgató által a média bármely műfajából hozott) példák voltak, amelyeket az órán először a példa behozója ismertetett, fűzte hozzá saját véleményét, majd utána közösen megbeszéltük a tanulságokat. Már ez a gyakorlat is jelentősen élénkítette az órát, de ami ennél fontosabb, ráirányította a figyelmet olyan médiaetikai helyzetekre, problémákra, megoldási lehetőségekre, amelyek etikai elvek pusztán ismertetésével, újságírói etikai kódexek paragrafusainak elemzésével nem tudatosultak a hallgatókban.

Az emberi természet és talán maga a média jellegzetességeiből következően is könnyebb megértetni az etikai szabályokat, az elvárt viselkedési normák *megsértését* és abból következtetni magukra a normákra, mint az elvont normákat vonatkoztatni a gyakorlatra. Ugyanezt láthatjuk a sajtóetikai kódexek szövegezésében is: ezek a dokumentumok gyakran nem az elvárt viselkedést, újságírói gyakorlatot fogalmazzák meg, hanem azt, hogy mi számít a sajtóetikai normák megsértésének, lásd például a MÚOSZ kódexet vagy a négy sajtószervezet által elfogadott Közös Etikai Alapelveket. Ebből persze kikövetkeztethető, hogy mi lehet maga a norma, de a normát nehezebb egyértelműen és teljes körűen meghatározni, míg a megsértés felsorolt esetei nem jelentik azt, hogy a nem felsorolt esetek automatikusan etikusnak minősülnének.

Így aztán a hallgatók által hozott példák döntő többsége is etikátlanságokra vonatkozott, holott mindig hangsúlyozom: médiaetikai *vonatkozású* példákat hozzanak, tehát ne kizárólag *negatív* példákat, hanem olyanokat is, amelyek egy-egy kényes szituáció etikus, vagyis *pozitív*, követendő megoldását mutatják. Mégis, a többség a mai napig negatív példákat hoz.

Itt kell hangsúlyoznom, hogy felfogásom szerint nem létezik univerzális etika és nem létezik egyetemes érvényű médiaetika sem, amely minden környezetben, minden műfajban és minden közönség körében mindig egyértelmű eligazítást adna arra nézve, hogy mi etikus és mi nem. Olyan értékek, elvek, elvárások, viselkedési szabályok, műfaji sajátosságok összességéről van szó, amelyek megítélése nagyban függ a kultúrától, az adott országtól és társadalomtól, a történelmi időszaktól, a szubkultúráktól, az adott közönségtől, a konkrét kontextustól, az időzítéstől és sok más tényezőtől. Ami nem sérti senkinek az érzékenységét egy hajnalban sugárzott rétegműsorban, még megbotrántoztatható lehet az esti mese környezetében; ami elvtelen riporterri megtévesztésnek minősülne egy közéleti pódiumbeszélgetésben, az elfogadható lehet egy „Kész Átverés” típusú műsorban. Természetesen mindenütt van határ, még egy szabadosnak tűnő közegben is lehet súlyosan etikátlanul kihasználni a média lehetőségeit. Ennélfogva a Médiaetika c. tárgy hallgatói sem számíthatnak afféle receptkönyvre, amit felmondva garanciát kapnának az etikus újságírás gyakorlására – amit kaphatnak, az nem egyéb, mint *érvek és érvelési szempontok*, amelyeket majd alkalmazniuk kell a munkájukban, amikor egy-egy kényes szituációban dönteniük kell, akárhogyan döntsenek is. Így aztán a diákok által hozott példák is csak a kontextusukkal együtt értelmezhetőek, és a megbeszélésük is így zajlik.

Ezek után már csak egy lépés volt annak felajánlása, hogy a hallgatók, felhasználva a BKF-en szerzett stílusbeli és műfaji ismereteiket, vagy akár saját meglévő képességeiket, gyakorlatukat, maguk is készítsenek hipotetikus példákat, azaz etűdöket, amelyeken be tudnak mutatni egy-egy médiaetikai problémát és megoldási lehetőséget. Az etűdöket pedig ugyancsak közösen beszéljük meg az órán.

Az egy-egy kiragadott probléma etűdszerű bemutatása azonban az idők során kissé didaktikusnak tűnt, és az órai időgazdálkodás kereteit is feszegette, ezért következő lépésben már az volt a feladat, hogy a tetszőleges műfajban és témában készített etűd sűrítve tartalmazza ezeket a megvitatandó helyzeteket, megoldásokat. És mivel a példák túlnyomó többsége negatív volt, az etűdöknek is negatív példák, etikátlan megoldások sűrített gyűjteményét kellett produkálniuk. Egyszerűbben szólva, a hallgatónak a választott műfajban és témában minden elképzelhető (de persze hihető) etikátlanságot bele kellett sűrítene az etűdbe, amit csak el tudott képzelni. Az etűd párjaként pedig el kellett készítenie a feladatot ugyanebben a műfajban és témában korrekt módon, azaz etikusán is – ez fontos követelmény, a feladat része.

Látható, hogy komplex projektről van szó, amit a választott műfaj és téma függvényében kisebb hallgatói csoportok közösen is vállalhatnak. A probléma a munka megkezdésekor nem is az etikus megoldásokkal van, hiszen azokat akár iskolás módon is be lehet mutatni, hanem az etikátlanságokkal. A kurzus első szakaszában ezért csak afféle szándéknyilatkozatot kérek az érdeklődőktől, akik egyáltalán fontolgatják a részvételüket egy ilyen, látszólag perverz gyakorlatban. Ha kialakul egy többnyire még hezitáló hallgatói kör, akkor az elszántabbaknak egy megadott határidőig témával és közreműködői listával kell jelentkezniük – ez persze már komolyabb elköteleződést jelent. Ráadásul addigra már különféle órai példákat is megbeszélünk, amelyek ötletként szolgálhatnak a saját etűdökhöz. A húzódozás ilyenkor is a negatív megoldásokkal kapcsolatban tapasztalható: az órán nem szeretnek negatív megoldásokat improvizálni a hallgatók – ők „nem is ismernek” ilyeneket, tőlük „távol állnak” az ilyen etikátlanságok stb., azaz önkéntelenül is meg kívánnak felelni a szakma idealizált elvárásainak, vagy az óra témájából következően a tanár feltételezett

elvárásainak. Nem kis pedagógiai erőfeszítést igényel felkelteni az érdeklődésüket – helyesebben feloldani a gátlásaikat – az etikátlan megoldások iránt, legalább is órai környezetben.

Ebben a meggyőzési szakaszban hangzik el általában az az indok, hogy mindannyiunkban lakozik egy csomó rosszság, etikátlan viselkedésre készítés, agresszivitás, negatív hajlam, csak ezeket a szocializációnk során megtanuljuk kezelni és általában nem hagyjuk tudatosan érvényesülni, vagy legalább is nem vesszük észre, ha mégis érvényesül. Most tehát nem kell „kívülről” magunkba vinni a nem létező hajlamainkat, csupán arra van szükség, hogy az oktatás biztonságos pszichológiai és társas keretei között engedjük szabadjárá a gonosz énünket. Ezzel nem csinálunk egyebet, mint a színész, aki negatív szerepet játszik, gonosz, antipatikus figurát alakít, méghozzá hihetően. Ezért nem kell őt sajnálnunk, sőt voltaképpen irigyelnünk kellene, hiszen biztonságos körülmények között olyan szélsőséges életviszonyokat, érzelmeket is kiélhet, amelyeket a való életben nem tapasztalhatna meg.

Gondoljunk csak bele: hogyan is tudnánk egy rádiós tudósításban objektivitást színélve, részrehajlóan beszámolni egy demonstrációról? Hogyan botránkoztatnánk meg vallásos olvasóinkat frivol célzások becsempészésével? Vagy például operatőrként hogyan tudnánk kiszűrni egy olyan interjúalannyal, akit szívből utálunk? Valljuk be, nem lenne nehéz. A hallgatók többsége még ilyenkor is nevetgél, szabódik... ők dehogy is szűrnének ki... aztán az órán bemutatott példákon megedződve (amelyek egy részét még humorosnak is találják) egyszer csak megjön a kedvük, és főleg megjönnek az ötleteik – a gonosz ötleteik – és elkezdődik az etűdök kidolgozása.

Eddig tehát a gonosz etűd műfajának kialakulását, ismétlődő órai megvalósulását – mondhatnám, onto- és filogenezisét – tekintettük át röviden, de nézzük meg, egyáltalán mire is jó, illetve mi lehet a célja az etikátlan megoldások etűdszerű gyakorlásának.

Gyakoroljunk etikátlanságokat!

Első hallásra nemcsak hallgatók, hanem a kollégák is meghökkennek a gonosz etűd műfajától és a kapcsolódó pedagógiai elképzeléstől. Hogyan engedhető meg, hogy a tanár szándékosan a nemkívánatos, az elvtelen, etikátlan megoldásokra tanítsa a diákjait?! Alapvető fontosságú ezért, hogy leszögezzük: a cél semmiképpen nem az, hogy a diákok az etikátlan újságírás eszközeit és módszereit tanulják ezzel (kissé cinikusan azt mondhatnánk, hogy azt úgyis megtanulják a szakmában).

Az etűdkészítésnek ezzel szemben két alapvető célja van. Az egyik cél a diákok *érzékenyítése*, „szemük felnyitása”: ismerjék fel tévedhetetlenül, ha etikátlansággal találkoznak akár a munkájuk során, akár hallgatóként, nézőként, olvasóként. (Márpedig nehéz nem találkozni ilyesmivel – némi túlzással, akárhol üjtük fel az újságot vagy kapcsoljuk be a tévét, mindenhol találkozunk etikailag megkérdőjelezhető esetekkel). A másik cél pedig az *önkontroll* fejlesztése: ha a diákok maguk kerülnek olyan helyzetbe, hogy a kollégáik, főnökeik valamilyen etikailag kifogásolható dologra akarják rávenni őket, vagy csupán adódik az „enyhe lejtő”, vagyis a kísértés a nem teljesen korrekt újságírói, szerkesztői munkára, tudjanak megállni és nemet mondani. Úgy vélem, ha ezt a két célt elérjük, már önmagában többet tettünk az etikus újságírás érdekében, mintha elvont sajtóetikai szabályok memorizálásával tölténénk az órákat.

Mindez hogyan valósul meg a gyakorlatban? Az eddigi tapasztalatok szerint az etűdkészítők között vannak magányos alkotók, vannak párosok és vannak csoportok. A magányos alkotók szinte kivétel nélkül írásos műfajt választanak. Az ő esetükben a nehézséget az adja, hogy többnyire nincs kivel megbeszélniük, elnevetgélteniük az elképzelt

eszközöket, vagyis nincs kívül ötletelni, „brainstormingolni”. Tanárként minden etűdkészítőtől legalább írásbeli konzultációt, de lehetőleg személyes megbeszéléseket várok el, mielőtt elkészülnek az etűdök, s ez talán a magányos etűdkészítőknél a legfontosabb. Az írásos etűdök felolvasására nincs mód az órákon, ezért itt mindenképpen elvárás a kivetíthető, tömör prezentáció készítése és bemutatása, ami világosan bemutatja az alkotó szándékát és annak sikerességét vagy sikertelenségét.

Néhány jellemző példa a legutóbbi termésből: Egy hallgató a Plörkia fővárosában, Plörkben épült monumentális beruházásról írt tárgyilagos beszámolót, majd ugyanerről egy célozgatásokról, korrupciós feltételezésekről, elvtelen üzleti-politikai összefonódások éreztetéséről hemzsegő – de tényekkel alá nem támasztott – írást „A másfélmilliárdos leleplezés” címmel. Képzelt helyszínről és képzelt szereplőkről van tehát szó az etűd-párban: ez is az órai megállapodásunk része, hogy konkrét politikai pártokról, közéleti szereplőkről, eseményekről ne essék szó – ekkor ugyanis könnyen kieshetnénk szerepünkéből és valódi ellenszenvünk vagy rokonszenvünk nyilvánulhatna meg a politikai, közéleti szereplők iránt, a gonosz etűd pedig nem erre való. A magányos alkotók közül többen nemcsak írásművet, hanem illusztrált, tördelt – online vagy nyomtatott formában megjelentethető – cikket készítenek, ahol nemcsak a választott illusztrációk, hanem a tördelés, a címek, idézetek kiemelése is az etűd részét képezik. Egy diákdemonstrációról készített képzelt riport etikus és etikátlan változatában például szembetűnő volt az illusztrációként használt fotók különbsége (tüntető, illetve bulizó diákokról készült képek), valamint megfigyelhető volt egy-egy szó beszúrásával a mondatok értelmének tendenciózus megváltoztatása, a sugallt kérdésfeltevés, a „csúsztatás” és sok egyéb „finomabb” újságírói etikátlanság is, amelyek bemutatása pedagógiai szempontból igen hasznos. Egy másik – nő hallgató által készített – cikk a női kapuzárási pánik és a kritikátlan öltözködési és sminkelési szokások némiképp szexista bemutatásával (ugyancsak etikus és etikátlan változatban) túlmutatott a bulvársajtó szokásos hatásvadász eszköztárára, és az interjúalany közvetlen megtévesztésével, politikai nézeteinek, vallásának firtatásával, az interjú hamis kontextusba helyezésével demonstrálta, hogy a bulvárban is vannak határok és lehetnek etikátlan újságírói megoldások.

Az alkotópárosok körében a legnépszerűbb műfaj, érthetően, az interjú. Egy képzelt rádióinterjú egy mp3-as hangfelvevővel is elkészíthető, egy videóinterjú pedig akár egy mobiltelefonnal is. Persze jobb lenne, ha az etűdkészítéshez professzionális technikát használnának a hallgatók (a fejlettebb technikai lehetőségek használata ugyanis maga is számos etikai szempontot vethet fel), de a gonosz etűdök céljára a jelzésszerű technika is elegendő. Kedvelt elem mind az audio, mind a videóetűdöknél az elképzelt felvétel vagy adás indítása előtti informális megbeszélés cseles rögzítése, ahol a riportert és az interjúalanyt megállapodnak arról, hogy milyen témák kerülnek majd szóba az interjú során, vagy hogy mit kér az alany, miről nem szeretne beszélni. Ez a kamerabeállításnak, hangpróbának álcázott felvétel két célt szolgálhat: egyrészt didaktikusan bemutathatja az etűd hátterét, amihez képest a riportert majd másként vezeti az interjút, másrészt közvetlenül is felhasználható nyersanyag, vagyis bejátszható a képzelt interjúban az alany tudta nélkül. Ugyancsak népszerű az alany pontatlan, sértő bemutatása, a riportert felkészületlensége, az alany szavába vágás, a riportert saját véleményének ráerőszakolása az alanyra, és egy csomó más olyan elem is, amit leginkább egyszerűen riporteri „bunkóságnak” tartunk, de azért ezek is beleférnek a tágabb értelemben vett etikátlanságok kategóriájába. A komoly témájú interjúk elvárt keretei közül persze könnyű etikailag kilógni, de még a könnyed magazinműsorok műfajában is éreztethetőek a határok – egy kis burkolt rasszizmus például mindig „bejön”... A videóinterjúkhoz technikai okok miatt gyakran kell külön operatőr is, és ez már átvezet a csoportos megoldásokhoz.

A legszórakoztatóbbak az alkotócsoportok által készített videóetűdök, nemcsak a nézők (vagyis az óra résztvevői) számára, hanem a készítőik számára is, akik a forgatókönyv

összeállításakor és a forgatási alkalmakkor maguk is élvezik az etüdkészítést és valódi izgalommal várják az órai bemutatót. Ezekben a riportokban, interjúkban a bevont hallgatók különféle eljátszandó szerepeket vállalnak, de gyakran van külön szerkesztő, operatőr, vágó is a csapatban. Egy ilyen összeállítás már alkalmas arra, hogy a kamerahasználat etikai vonatkozásait kiaknázzák (pl. előnytelen profil, dekoltázs, ideges mozdulatok részrehajló kiemelése), hogy a világítás szerepét felismerjék, vagy hogy a stúdió berendezésével, a háttérképpel, a zenével is manipuláljanak a diákok. Néha komoly technikai befektetést sem sajnálnak az etüdkészítők, filmes trükköket alkalmaznak, mint az például egy „UFO” leeséséről forgatott anyagban történt. Egy másik etűdben a hallgatók rávették a főiskola egyik legismertebb, keménykezűnek tartott tanárát, hogy – szigorúan órai feladat céljára – vállalja el az interjúalany szerepét. Az etikus változattal nem is volt gond, az etikátlan verzióban alkalmazott „övon aluli” kérdések azonban meglepték az alanyt, de végül vette a lapot... Az etűdnek így is volt azért egy kis karneváli jellege, amikor az oktatási feladatra hivatkozással sok minden megengedhető volt a tanárral szemben, ami máskor nem. Olyan etűdök is előfordulnak, amelyek a bemutatni kívánt etikai vonatkozású megoldásokon túl egy-egy létező műsor vagy műsortípus persziflázását is megvalósítják, ilyen volt például a legutóbbi termésből a főszereplő hallgató nevéből képzett „A Rác-akták” című oknyomozó riport, amelynek „gonosz” változatában nemcsak a magát sztároló riporter manírjainak és a forgatócsoport minősíthetetlen viselkedésének lehettünk tanúi, hanem a műsor stílusához illeszkedő (saját készítésű) reklámbetéteket is láthattunk.

Tapasztalatok, tanulságok

Mindezek a felsorolt példák, eszközök és módszerek nyilván nem hatnak újdonságként az olvasó számára, de talán nyilvánvaló gyakorlásuk pedagógiai haszna, különösen órai környezetben, élő prezentációval párosítva. Azt természetesen figyelembe kell vennünk, hogy az etüdkészítő hallgatók nem profi színészek, szerkesztők, műsorvezetők, ezért a produkció egésze nem mindig nyújt teljes élvezetet az órai bemutatás közönsége számára.

Voltak azonban olyan etűdök, amelyek kivitelezésében profik (vagyis a hallgatók körén kívüli közreműködők) vettek részt: barátok, családtagok, külső kollégák. Ezt a megoldást általában el is fogadom, feltéve, ha egyértelműen látszik, hogy mi volt a hallgató saját munkája és mi a külső hozzáadott érték. Olyan etűd is készült, hogy egy kerületi tévéstúdióban gyakornokoskodó hallgató megírta az etikus és etikátlan forgatókönyveket és megkérte az aznapi profi műsorvezetőt és az éppen a stúdióban tartózkodó riportalanyt, hogy a saját felvételük befejezése után maradjanak még bent és játsszák el a hallgató instrukciói alapján a két szituációt – amit meg is tettek, az etűdöt pedig a stúdió berendezéseivel rögzítették. Egy másik etűdhez pedig egy nyilvánvalóan profi ismerős készített ütős főcímet, logóval, zenével és klip-szerű videó kivágásokkal, ami mind a neves műsorvezető szerepét játszó (amúgy a forgatókönyvet is író) hallgató sztárolását, elvtelen dicséretét szolgálta.

Mielőtt azonban azt hinnénk, hogy a gonosz etűdök készítése ideális keretek között folyik és mindig magas színvonalú termékeket eredményez, ejtsünk néhány szót a problémákról, veszélyekről is.

A problémák egy része technikai jellegű: a rossz kivitelezés élvezhetetlenné (és ami még rosszabb: értékelhetetlenné) tudja tenni a hallgatói produktumot. Minden előzetes figyelmeztetés ellenére gyakran előfordul, hogy a hangminőség csapnivaló, akár hangfelvétel, akár videofelvétel esetében, és ezt csak a kihangosításkor veszik észre az alkotók. Előfordult, hogy a csapat csak az óra előtti technikai próbán szembesült a dialógusok érthetlenségével, ezért inkább kivonult az előadásról és még az óra vége előtt sikerült feliratozniuk az etűdöt, amit így még be tudtak mutatni. Ugyancsak gyakori probléma, hogy az etüdkészítők, minden tanári kérés és felszólítás ellenére, nem hozzák magukkal az etűdöt DVD-n, pendrive-on vagy

más hordozón, hanem trendi módon hálózatról akarják letölteni a bemutató pillanatában. A letöltés azonban akadozik, formátum-problémák vannak, és ez öngól az alkotóknak, meg a tanár türelmét is próbára teszi. Más jellegű probléma az, hogy a diákok az etűdöt hajlamosak egyetlen elemre építeni, és az is mintegy általános szinten tükröz valamiféle médiaetikai elvárást.

A veszélyek között mindig felbukkan a túlzott karikírozás, a hallgatótársak szórakoztatásának igénye. Lehet persze mosolyogni, sőt nevetni is egy-egy kihangsúlyozott újságírói etikátlanságon, de nem kabarétréfát, nem bórleszket írunk, és a feladat ettől még komoly marad. Egy másik veszély, hogy az etikátlanságot egyes hallgatók azonosítják a durvasággal. Egy angol nyelvű csoport egy sorozat videóklipet készített elképzelt interjú-szituációkról, és – kis túlzással – annál etikátlanabbnak tartották az interjút, minél többször szerepelt benne a „mother fucker” kifejezés.

A problémák, veszélyek és a korlátozott technikai lehetőségek ellenére a hosszú évek tapasztalata egyértelműen az, hogy a diákok sokkal jobban felfogják az alkalmazott újságírói eszközök és módszerek jelentőségét és etikai vonatkozásait, ha maguk is kipróbálják azokat, mintha csupán a létező példákat tanulmányoznák. A tudatosítást pedig részben a kivetíthető hallgatói prezentációk szolgálják, részben pedig a produkciók közös megbeszélése órai keretek között. A megbeszélés során kiderül, hogy mit vettek észre az órán jelen lévő hallgatók az etűdben alkalmazott etikus-etikátlan megoldásokból. Az is kiderül, hogy mit *nem* vettek észre: ilyenkor az alkotóknak kell felfedniük szándékaikat vagy kevésbé szembetűnő megoldásaikat. Ugyancsak ilyenkor kerül sor további improvizált ötletek felvetésére, vagyis arra, hogy az etűd műfaji és tematikus keretei között még mit lehetett volna beletenni, alkalmazni. És itt lehet kicsit eltávolítani a diákokat – etűdkészítőket és hallgatókat egyaránt – attól a nézőponttól, hogy eleve magától értetődőnek tartsák, mi etikus és mi etikátlan, és nem gondolnak bele, hogy milyen közegben, milyen műfajban, milyen közönségnek szánták voltaképpen az etűdöt. Éppen ezért hasznos ilyenkor a gondolatkísérlet: vajon az etűdben alkalmazott, etikátlanak szánt eszközök és módszerek *hol nem* számítanának etikátlanak?

Nyitott lehetőségek

A gonosz etűdök készítésének gyakorlatát megítélésem szerint két irányban lehetne továbbfejleszteni. Az egyik irány a médiaoktatás tárgyainak jobb összehangolása: ahol a hallgatók stílusgyakorlatokat végeznek, legyen közöttük „gonosz” gyakorlat is, az adott stílus és műfaj keretei között. Hasonlóképpen, a technikai gyakorlatokon, például hang- vagy képvágás kurzusokon a feladatok között legyen olyan, amely ugyanannak a nyersanyagnak az etikus és etikátlan (például a jelentést eltorzító, a helyszínen el nem hangzott kérdést becsempésző, az időbeli sorrendet tendenciózusan megváltoztató, „nem kívánatos” személyek szereplését eltávolító) vágását célozza. Az ilyen etűdök a médiaetika kurzuson is felhasználhatók lennének, és egyúttal az órákon tanultak összefüggéseit is jobban demonstrálnák. Ezek a gondolatok már többször felvetődtek a kollégákkal folytatott beszélgetések során, de eddig még nem sikerült megvalósítani.

Ugyanakkor kifejezetten nem javasolnám ennek a gyakorlatnak a kiterjesztését az üzleti vagy kormányzati kommunikáció oktatásának területére, mivel ott a hazai és nemzetközi viszonyokat figyelembe véve nagyobb lenne a kísértés a tanultak valós körülmények közötti alkalmazására. Anélkül, hogy idealizálnám a hazai sajtó közegét, az újságírói és rokon szakmák oktatásában jobban megvalósíthatónak tartom a szakmai-etikai kontrollt, a biztonságos oktatási körülményeket, a tét nélküli kísérletezés szabadságát.

A másik irány a tematikus kiterjesztés: olyan önismereti, jogtudatosító, civil aktivistákat képező és más kurzusokon, munkatalálkozókon, ahol a résztvevőket az alapvető jogi és etikai

normák tiszteletére és gyakorlására kívánjuk nevelni, ugyancsak alkalmazható lenne a gonosz etűd készítésének pedagógiai módszere. Például egy kisebbségi jogvédő workshopon (ahol elkötelezett jogvédő szellemiségű résztvevők gyűlnek össze) rasszista tartalmú gonosz etűdöket lehetne készíteni. Milyen leplezetlen és burkolt módokon lehet például cigányellenes hangon nyilatkozni? Szalonképesnek tűnhet, mégis velejéig rasszista szoláriumbarna elkövetőről beszélni, vagy csak egyszerűen megemlíteni, hogy sok itt a „kisebbség” – gondolom, az olvasó máris hallja a gúnyos hangsúlyt, látja az összekacsintást. Persze az elkötelezett antirasszisták úgy érezhetik, hogy ők soha nem vennének a szájukra ilyen kifejezéseket, még didaktikus célból sem. Meg kell győzni őket, hogy igenis úgy tanulnak a legtöbbet a verbális rasszizmusról – akár a médiában, akár másutt –, ha erőszakot tesznek magukon és megpróbálnak minél több olyan kifejezést, hangsúlyt, kontextust produkálni, ami rasszista tartalmat hordoz. Meglepően sokat találhat az, aki hajlandó a kísérletre, és nyilván a gonosz etűd készítésének két fő célja is teljesül: az illető felismeri még a bujtatott rasszista megnyilvánulásokat is, és ha netán olyan helyzetbe kerül, hogy a környezete ilyen megnyilvánulásokra készítené, vagy csupán a környezet által elvárt elfogadó viselkedésre lenne hajlamos, tudjon megállni és elhatárolódni. – Több kollégám már jelezte, hogy kísérleti jelleggel ő is kipróbálja ezt a módszert a saját területén; másokat is erre bíztatok.

Utóirat

A tanárnak természetesen ne legyenek illúziói: a diákok egy része nem jár előadásra, nem vesz részt az etűdök értékelésén, és csak mások jegyzeteiből próbál felkészülni a vizsgára. A jegyzetek némelyike úgy hivatkozik a gonosz etűdre, mint a média gyakorlatában elfogadott vagy legalább is létező megoldásra. Ezért fordulhatnak elő olyan válaszok a vizsgadolgozatok kérdéseire, hogy az etikátlan újságírói megoldások közé tartozik „a gonosz etűd alkalmazása”.

A gonosz etűdöt természetesen nem „alkalmazhatjuk” oktatási kereteken kívül, megfelelő szimulációs körülmények között azonban igen, akár a médiaetika területén, akár más olyan területen, ahol az etikus és az etikátlan elkülöníthető és értékelhető – persze csakis *in vitro*, vagyis az oktatás pszichológiai és szakmai korlátai között. Ahogy a veszélyes vírusokat, génmanipulált mikroorganizmusokat is gondosan el kell zárniuk a kísérletező laboratóriumoknak, ugyanígy kell tenniük azoknak, akik a média vagy a közbeszéd vírusaival szemben kínálnak virtuális immunizáló oltásokat.

A szerző megjegyzése

Ez az írás, a szerző szándéka szerint, nem tudományos értekezés, nem elemző tanulmány: nincsenek lábjegyzetei, szakirodalmi hivatkozásai. Egy sikeres, de mégis ellentmondásos – mondhatnám, veszélyes – pedagógiai gyakorlat bemutatása kíván lenni, afféle önesettanulmány. A választott műfaj egyúttal nyilvánvaló problémákkal is jár: egy ilyen írás az általános értelmiségi olvasónak túl hosszú és túl szakmai, a tudományos fórumok közönségének pedig túl olvasmányos és nem elég tudományos. A bemutatott módszerhez mégsem kívántam elméletet, ideológiát kreálni, sem pedig létező nézetekkel alátámasztani, megvédeni a kialakított gyakorlatot. A szerző nézőpontja, véleménye, javaslatai (és ellenjavallatai) persze így is láthatóak, de az írás voltaképpen célja a tapasztalatok megosztása és egyúttal szakmai vita generálása. Ezért örömmel vennék minden érdemi észrevételt, javaslatot, kritikai megjegyzést az ismertetett gyakorlattal kapcsolatban: akár a módszer más területeken való alkalmazhatóságáról, akár más rokon módszerekkel, elméletekkel való összefüggéséről, de akár ellenvéleményt is, amely szerint káros és kerülendő a hallgatók „rosszra” oktatása, vagyis a gonosz etűdök készítése.